

Ο βυζαντινός Παρθενώνας

ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΑΛΔΕΛΛΗΣ

Εκδόσεις Ψυχογιός, 2013

Ένα εντυπωσιακό βιβλίο. Ανοίγει μπροστά στα μάτια μας έναν άγνωστο κόσμο. Φέρνει μεθοδικά στην επιφάνεια στοιχεία που επίμονα αγνοήθηκαν και αφορούν την Παναγία την «Αθηνιώτισσα». Τον Παρθενώνα, δηλαδή, που είχε αφιερωθεί πιθανά ήδη τον 6^ο αιώνα στην Παναγία των Αθηνών. Καταδεικνύει πως η ιστορία του Παρθενώνα ως Ναού αφιερωμένου στην «Παναγία την Αθηνιώτισσα» είναι μεγαλύτερη σε χρονική έκταση απ' ό,τι ως ειδωλολατρικού ναού και με τεράστια ακτινοβολία σε ολόκληρη την αυτοκρατορία. Εκπλήσσει, για παράδειγμα, ότι ο Βασίλειος Β' ο Βουλγαροκτόνος έκανε όλο το ταξίδι μέχρι εκεί για να εορτάσει την νικηφόρα εκστρατεία του εναντίον των Βουλγάρων. Αυτό χωρίς να χαθεί ποτέ η επίγνωση πως αρχικά ήταν ναός της θεάς Αθηνάς. Τα αγάλματα π.χ. του Ποσειδώνα και της Αθηνάς έμειναν στα αετώματα όλους αυτούς τους αιώνες και υπήρχε απόλυτη επίγνωση του παρελθόντος καταγεγραμμένη με σαφήνεια στις πηγές. Η αναφορά στο αρχαίο κλέος ήταν συχνά πηγή υπερφάνειας ή ακόμα νοσταλγίας. Η έρευνα τα τελευταία χρόνια έχει ανακαλέσει την πεποίθηση πως η Αθήνα ήταν ασήμαντη και πως οι Αθηναίοι «περιδιαβάζουν με νωθρή αδιαφορία τα ένδοξα κατάλοιπα της αρχαιότητας και είναι τέτοιος ο εκφυλισμός του χαρακτήρα τους, ώστε δεν είναι σε θέση ούτε καν να θαυμάσουν την ιδιοφυία των προγόνων τους». Αναρωτιέται κανείς από πού βγάζει τα συμπεράσματα του και τα λείει αυτά ο Gibbon (1737-1794).

Η σημερινή λατρεία και ο θαυμασμός που αγκαλιάζει τον Παρθενώνα φαίνεται πως ξεκινά τον 7^ο αιώνα. Προηγουμένως το Ερέχθειο ήταν το ιερό κτίσμα της Ακρόπολης με το πραγματικά ιερό άγαλμα της Θεάς Αθηνάς. Το χρυσελεφάντινο άγαλμα μπορεί να ήταν εντυπωσιακό αλλά η προστάτιδα της πόλης ήταν ένα ξύλινο άγαλμα που είχε πέσει από τον ουρανό, η Αθηνά Πολιάδα, η πρωταγωνίστρια των Παναθηναίων. Ο Παρθενώνας ήταν ένα πολιτικό εργαλείο, μάλλον, παρά οτιδήποτε άλλο. Έτσι, δεν προκαλεί έκπληξη πως οι αρχαίοι περιηγητές δεν αναφέρουν τον Παρθενώνα με ιδιαίτερο ενθουσιασμό, αν τον αναφέρουν διόλου.

Το βιβλίο αυτό φωτίζει την μετάβαση από τον αρχαίο κόσμο στην Χριστιανική εποχή. Το κάνει συστηματικά με συγκεκριμένες αναφορές, χωρίς

άλματα κι έτσι αποδίδει στην εποχή εκείνη μια πολυπλοκότητα που μοιάζει να βάζει τα πράγματα στην θέση τους. Ο Παρθενώνας γίνεται τόσο σημείο ρήξης, όσο και συνέχειας μεταξύ δύο κόσμων.

Ακόμα και η εμφάνιση με το «φως» που τυλίγει πλέον όλη την Αττική φαίνεται να έχει την αρχή της στην βυζαντινή φιλολογία και τον «δικό της» Παρθενώνα. Κι όπως όλα αυτά ξετυλίγονται ο Παρθενώνας «αλλάζει» μπροστά στα μάτια μας. Χωρίς να αλλάξει τίποτα. Διότι αρκεί να μετακινηθεί η αφήγηση και τότε καταλαβαίνουμε πόσο πολύ οι αφηγήσεις και οι απόψεις που προβάλλουμε στα πράγματα διαμορφώνουν ακατάπαυστα τον κόσμο.

Αλλά δεν σταματά εδώ η μεταμόρφωση. Στους νεότερους χρόνους η λατρεία του Χριστιανικού Παρθενώνα άλλαξε πάτρωνα. Αγνοήθηκε συστηματικά το Χριστιανικό κομμάτι, αλλά ο ενθουσιασμός έμεινε. Στόχος ήταν να διαχωριστεί ο αρχαίος κόσμος από τον λεγόμενο βυζαντινό. Έτσι, στους καιρούς της Νεωτερικότητας, ξεκίνησε μια αποσιώπηση και «απόξεση» του Χριστιανικού Παρελθόντος. Είναι πολύ ενδιαφέρον πως η αρχή γίνεται με τον αρχαιοδίφη Κυριάκο Αγκωνίτη (Ciriaco di Ancona) το 1444, όταν την Αθήνα κυβερνούσαν οι Φλωρεντινοί. «Είναι ο πρώτος που αποσιώπησε κάθε πληροφορία για τη Χριστιανική ιστορία του κτιρίου και είδε το ναό ως ένα αμιγώς κλασσικό μνημείο (μια διαστρέβλωση που επρόκειτο να μετατραπεί σε αρχαιολογική πραγματικότητα απ' τους κλασικιστές αρχαιολόγους του 19^{ου} αιώνα...» Η πραγματοποίηση ενός αφηγήματος επί -και ερήμην- της πραγματικότητας είναι ένα συχνό μοτίβο στην ιστορία της Αθήνας των νεότερων χρόνων. Όσο για τον Αγκωνίτη, είναι πιστός στο ιδεολογικό «πρόγραμμα» της Αναγέννησης. Και μόνο ο όρος «Αναγέννηση» εμπεριέχει την απαίτηση πριν απ' όλα ενός θανάτου ώστε να έρθει έπειτα αυτή η... νέα γέννηση.

Σήμερα, ακόμα, στον δυτικό κόσμο, με τρόπο υπόρρητο κυριαρχεί ο Οριενταλισμός, μια εδραιωμένη αντίληψη πως η Ανατολή είναι ανίκανη να εκτιμήσει το ωραίο, δεν αντιλαμβάνεται το τοπίο και τον χώρο κι έτσι μόνον οι δυτικοί μπορούν να προστατέψουν να εκτιμήσουν και να κατανοήσουν το παρελθόν και τα αρχαία του σημάδια. Ο συγγραφέας εξηγεί και δίνει παραδείγματα της αφήγησης αυτής. Αυτό το επιχείρημα δικαιολογεί εδώ και πολλούς αιώνες ληστρικές πρακτικές και αφαιρεί από τις μη-δυτικές κοινωνίες τα μνημεία αλλά και την συμβολική τους διαχείριση, την ιστορία τους. Κι έτσι δεν μπορούν να έχουν καν άποψη για το συλλογικό «νόημα» και την προοπτική τους. Αυτό, μέχρι ενός σημείου, εξηγεί, χωρίς να δικαιολογεί, γιατί οι Ταλιμπάν και το Ισλαμικό Κράτος καταστρέφουν μνημεία. Οι λόγοι είναι πολλοί αλλά συνδέεται με μια κίνηση ανάκτησης της δυνατότητας να προσδιορίζουν την ταυτότητα τους. Η απελπισία που αποπνέει μια τέτοια καταστροφική αντίδραση απορρέει από το γεγονός πως η συμβολική σύγκρουση είναι κάποτε περισσότερο καθοριστική από την στρατιωτική. Τα πράγματα έχουν φτάσει στο απροχώρητο, σε αυτές τις χώρες η «οριενταλιστική» αφήγηση έχει πλέον εσωτερικευθεί και την αναπαράγουν οι ίδιες οι κοινωνίες που καταστέλλει.

Σ' αυτή τη μάχη η εικόνα του Παρθενώνα είναι κρίσιμη. Αποτελεί συγκολλητική ουσία αυτού του αφηγήματος. Σήμερα ακόμα μαίνεται μια πάλη συμβολική στην οποία η Ελλάδα, ερήμην της, παίζει ρόλο.

Το βιβλίο θα μπορούσε να είναι μικρότερο, έχει π.χ. επαναλήψεις αλλά παράλληλα έχει πολλές ενδιαφέρουσες λεπτομέρειες. Μεταξύ άλλων παρουσιάζονται γοπητικές, σχεδόν αστείες «μικρές» ιστορίες της Αθήνας και του Παρθενώνος, όπως π.χ. τα χαράγματα (γκραφίτι) πάνω στην Ακρόπολη τόσα και τέτοια ώστε να την καθιστούν ένα «λίθινο χρονικό», ένα αρχείο-βιβλίο γεμάτο πληροφορίες για την ιστορία της πόλης. Μεταξύ τους υπάρχει μια παράκληση στην Παναγία από κάποιον γιατρό. Ζητά να αρρωστήσει αυτός με τον οποίο τον απατά η γυναίκα του ώστε να τον αναλάβει, ως ασθενή του. Μάλλον θέλει να τον εκδικηθεί.